

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS KORMÁNYZÁSTANI
KUTATÓMŰHELY

VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS
KORMÁNYZÁSTANI MŰHELYTANULMÁNYOK
2021/17.

KALÓ JÓZSEF

*A honvédség kormányzásban való részvételének jellemzői
a Horthy-korszakban*

Rólunk

A műhelytanulmány (working paper) műfaja lehetőséget biztosít arra, hogy a még vállaltan nem teljesen kész munkák szélesebb körben elérhetővé váljanak. Ezzel egyrészt gyorsabban juthatnak el a kutatási részeredmények a szakértői közönséghez, másrészt a közzététel a végleges tanulmány ismertségét is növelheti, végül a megjelenés egyfajta védettséget is jelent, és bizonyítékot, hogy a később publikálandó szövegben szereplő gondolatokat a working paper közzétételekor a szerző már megfogalmazta.

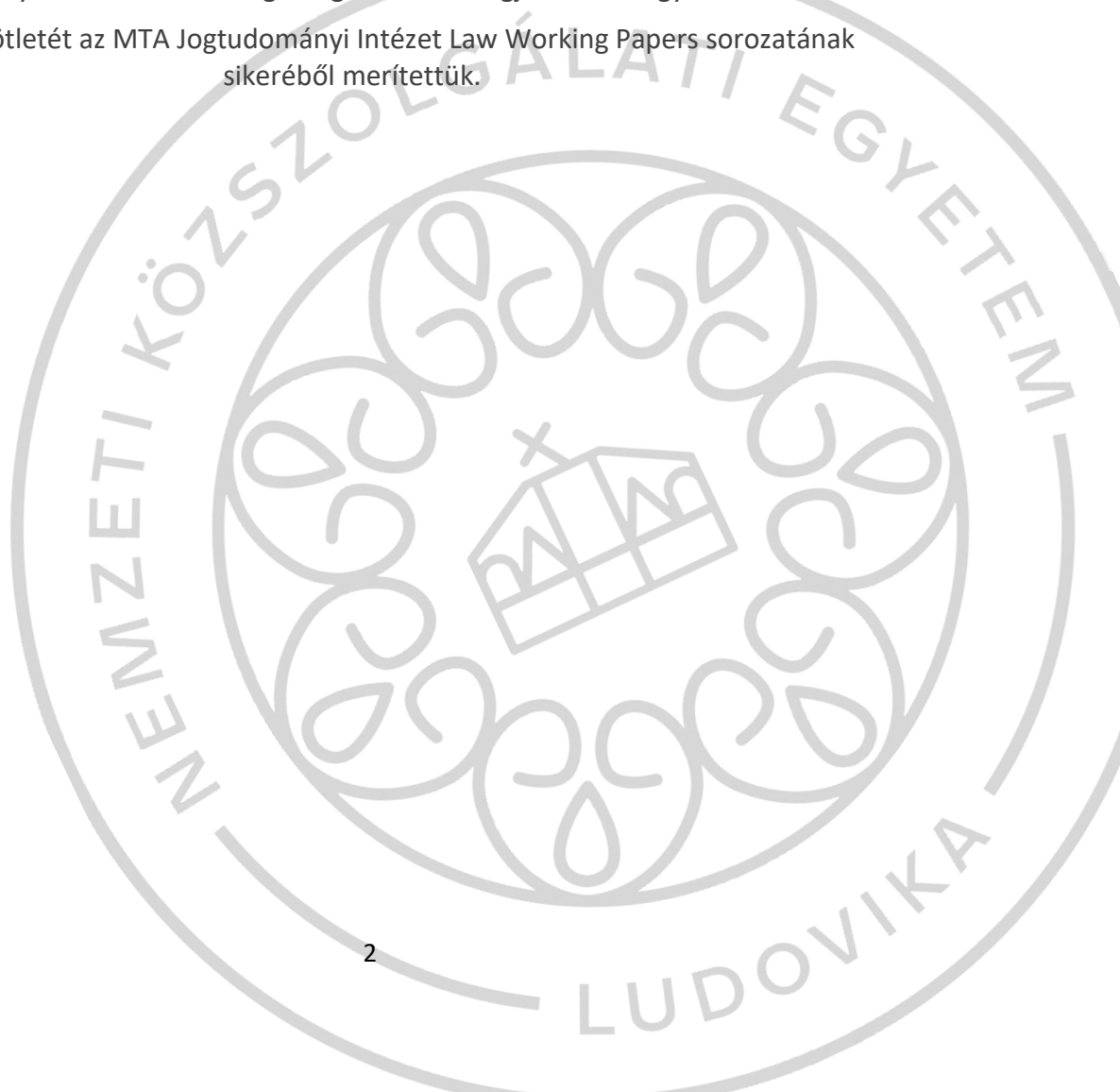
A Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok célja, hogy a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely küldetéséhez kapcsolódó területek kutatási eredményeit a formális publikációt megelőzően biztosítsa, segítve a láthatóságot, a friss kutatási eredmények gyors közzétételét, megosztását és a tudományos vitát.

A beküldéssel a szerzők vállalják, hogy a mű megírásakor az akadémiai őszinteség szabályai és a tudományosság általánosan elfogadott mércéje szerint jártak el. A sorozatban való megjelenésnek nem feltétele a szakmai lektorálás.

A műfaji jellegből adódóan a leadott szövegekre vonatkozó terjedelmi korlát és egységes megjelenési forma nincs, a szerzőtől várjuk az absztraktot és a megjelentetni kívánt művet oldalszámozással, egységes hivatkozásokkal.

A szerző a beküldéssel hozzájárul, hogy a művét korlátlan ideig a sorozatban elérhetővé tegyünk, továbbá vállalja, hogy a working paper alapján megírt végleges szöveg megjelenési helyéről a szerkesztőséget legkésőbb a megjelenéssel egy időben értesíti.

A kiadvány ötletét az MTA Jogtudományi Intézet Law Working Papers sorozatának sikeréből merítettük.

Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2021/17.

Szerző(k):

Dr. Kaló József, egyetemi docens

Szerkesztő:

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

Kiadja

Nemzeti Közzolgálati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

Kiadó képviselője

Dr. Kádár Pál PhD dandártábornok

A kézirat lezárva: 2021. november 28.

ISSN szám

Elérhetőség:

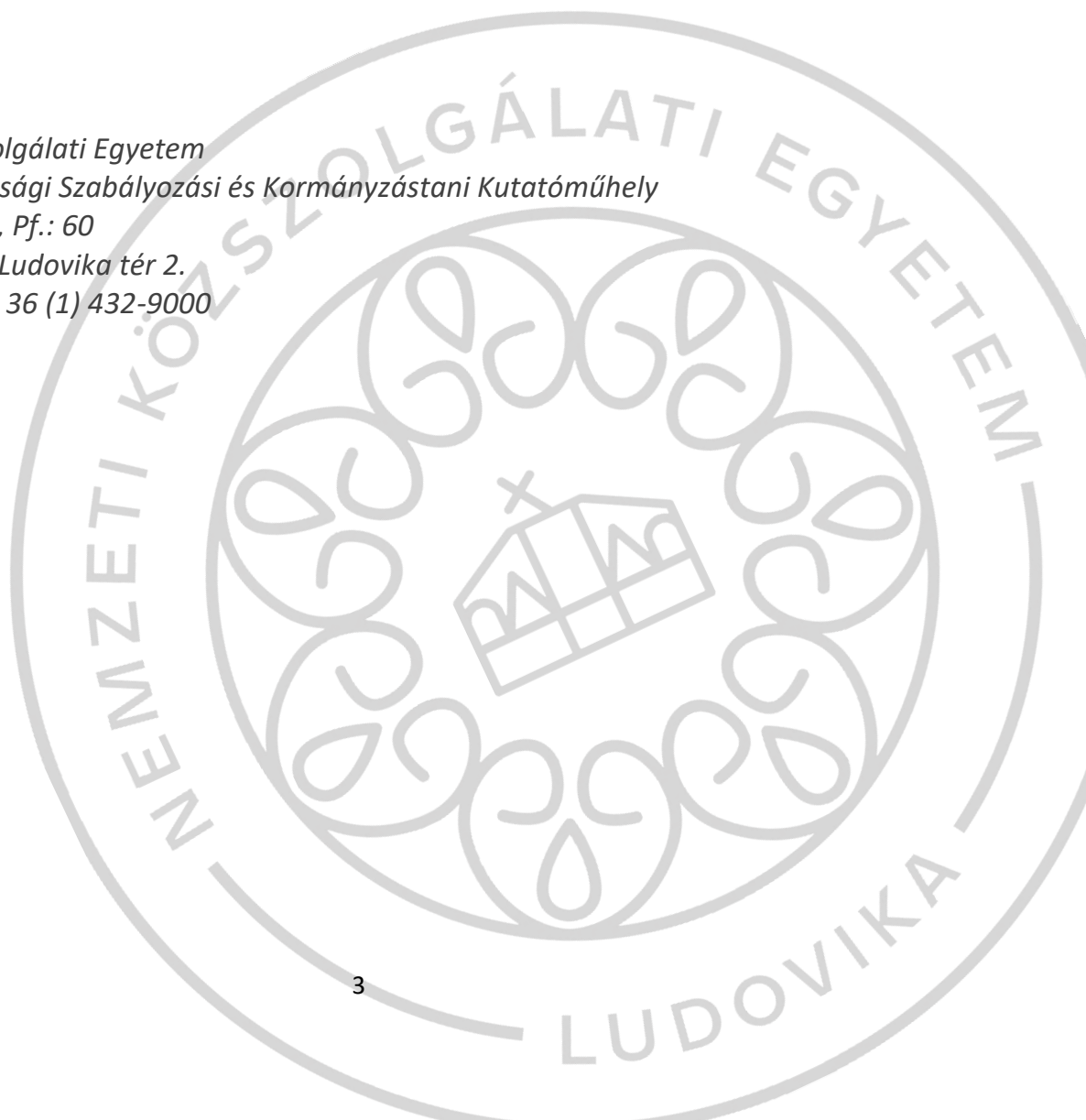
Nemzeti Közzolgálati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

1441 Budapest, Pf.: 60

Cím: 1083 Bp., Ludovika tér 2.

Központi szám: 36 (1) 432-9000

A HONVÉDSÉG KORMÁNYZÁSBAN VALÓ RÉSZVÉTELÉNEK JELLEMZŐI A HORTHY-KORSZAKBAN

Jelen tanulmányunkban azt kívánjuk röviden áttekinteni, hogy a haderő milyen szerepet játszott a kormányzásban az 1919-1944/45 közé tehető ún. Horthy-korszakban. A tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé a téma kimerítő taglalását, ezért csak a legfontosabb csomópontokra szorítkozunk.

Először is tisztáznunk kell, mit is értünk pontosan a *kormányzás* alatt, a fogalom milyen területeket fed le. „A kormányzás a végrehajtó hatalmi ág körében helyezkedik el, amely számos részterületre bomlik, ráadásul működése, funkciója és kialakulása hagyományosan kétdimenziós, azaz politikai és közigazgatási természetű.”² Tág értelemben a kormányzás a hatalomgyakorlást jelenti, ami az egész politikai rendszer, illetve az összes állami szerv működésével foglalkozik. Ha szűkítjük a fogalmat, akkor a kormányzás „a közhatalom gyakorlásának olyan formája, amely az irányító hatalmi tevékenység legfelsőbb vezetését, módszereit, eszközeit, kultúráját jelenti.”³ Más megközelítés szerint a kormányzás „az állam működésének hatalmi jellegű kifejeződése, a rendezett uralom feltétele, és mint ilyen, az egyik legjelentősebb állami tevékenységforma, az állam felső szintű vezetése, irányítása.”⁴

A katonák és az állam viszonyára vonatkozó felfogást a Horthy-rendszer a dualizmus korából örökölte. A Monarchia tisztikarával szembeni legfontosabb elvárás a pártok- és nemzetekfelettség, valamint az uralkodóházhoz való feltétlen hűség volt.⁵ Ami összetartotta ezt a társadalmi csoportot, az a hivatástudat volt. „A tisztikar egyidejűleg volt zárt és nyitott intézmény: zárt, mert a tisztek, gyakorta maguk is tisztek fiai, akik politikai elszigeteltségben éltek, szolid kasztot és körülhatárolt érdekcsoportot alkottak, s mert az alsóbb néprétegekből származó tisztek – akik mindenkor jelentős számú csoportként voltak jelen – rendkívül erősen kötődtek a hadsereghez, amely ranggal és különleges társadalmi státusszal ruházta fel őket. Ugyanakkor nyitott is volt ez a tisztikar, mert a hivatásos tisztek készségesen befogadták a Monarchia számtalan nemzetiségének tanult rétegeiből származó sok ezernyi tartalékos tisztet, akiktől szellemi ösztönzést is kaptak.”⁶

Horthy Miklós⁷, a nevével fémjelzett rendszer vezetője, maga is katonaként kezdte pályafutását, s így került politikusi, majd államfői pozícióba. A kormányzás mintáját elsőként I. Ferenc József⁸ szárnysegédédeként tanulmányozhatta, 1909-1914 között, az első világháború előestéjén. Az Osztrák-Magyar Monarchia idős, konzervatív uralkodójának kormányzási mintája nagy hatással volt rá. Mint emlékirataiban kifejti: „Ő Felsége még magas korában sem tűrte, hogy mások irányítsák [...]. Tanácsadói véleményét ugyan meghallgatta, de érthetően húzódozott attól, hogy a hat évtizedes uralkodása alatt kialakult és beváltak tartott állami és

¹ Dr. Kaló József, egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem

² Kaiser (2019), p. 11.

³ Kaiser (2019), p. 16.

⁴ Kaiser (2019), p. 18.

⁵ Hajdu (1999), p. 14-15.; Ács (1995) p. 108.

⁶ Deák (1993), p. 21.

⁷ Horthy Miklós (1868-1957) altengernagy, 1920 és 1944 között Magyarország kormányzója, a Magyar Királyi Honvédség Legfelsőbb Hadura

⁸ I. Ferenc József (1830-1916) osztrák császár és magyar király 1848-1916 között.

kormányzati berendezkedések lényegén változtasson. [...] Amit ott tanultam és tapasztaltam, annak köszönhetem, hogy később Magyarország államfői méltóságában, – amire érhetően sohasem törekedtem – rendszerint felismertem magatartásomnak helyes útját. Mintaképem a legnemesebb, leglovagiasabb és legjobb férfiú volt, akivel életemben találkoztam, és akinek példája továbbra is állandó útmutatóm maradt. Mindazt, ami Bécsben évszázadok próbáját megállotta és helyesnek bizonyult, hazavihettem magammal Magyarországra.”⁹

Az 1918-19-es évek eseményei, a háborús összeomlás, az őszirózsás forradalom, valamint a Tanácsköztársaság történései robbanásszerű változást hoztak a tisztikar és a politika viszonyában. A Károlyi Mihály nevével fémjelzett polgári demokratikus időszakról a tisztek első benyomása a kaosz, a rend felborulása, és az általános hadsereg- és tiszttellenesség volt.¹⁰

Változást jelentett a Tanácsköztársaság 1919. márciusi kikiáltása, illetve a Vörös Hadsereg felállítása. A meginduló hadműveletekben a tisztek többsége a haza védelmét, az aktív honvédelmet látta, s ezért vállaltak szolgálatot önként a Vörös Hadseregben. A politikailag iskolázatlan katonákat váratlanul érte az új szellemi áramlatok megjelenése, s ezek erős szociális követelése, illetve ígéretei mély benyomást tehettek a többségében kispolgári, értelmiségi származású, alapvetően vagyontelen családokból származó tisztekre.¹¹

A Tanácsköztársaság bukását követően az ellenforradalmi táboron belül a kormányoktól függetlenül működő Nemzeti Hadsereg jelentette az egyetlen katonai erőt. Ugyan Horthy, a szegedi Károlyi Gyula vezette kormány hadügyminisztere is volt, azonban az antant nyomására lemondott kormány utódjában már nem foglalt el hivatal, hanem a Nemzeti Hadsereg fővezére lett. Kezdetől fogva törekedett arra, hogy önálló tényezőként jelenjen meg a politikai színtéren, melyben személyes ambíciói és környezetének támogatása is szerepet játszhatott. Itt kell megemlíteni Gömbös Gyula személyét, aki ekkor a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) nevű, tiszteket tömörítő szélsőjobboldali csoportosulás vezetője volt, s a MOVE díszelnökévé Horthyt választották meg.

A Nemzeti Hadsereg ezekben a hónapokban az új, ellenforradalmi rend megteremtésének volt eszköze, s tulajdonképpen teljhatalommal rendelkezett. A Dunántúlon saját katonai igazgatást vezetett be, körzetparancsnokai teljhatalommal bírtak. Ellehetetlenítették a polgári igazgatás kiépítésére irányuló törekvéseket és az igazságszolgáltatásba is beavatkoztak. Szemet hunytak a fehérterror tombolása felett. A Nemzeti Hadsereg tehát záloga volt annak, hogy Horthy politikai vezető szerepet játsszon az új Magyarországon. A George Russel Clerk brit diplomata vezette antantmisszió ugyan elérte, hogy ne kerüljön sor nyílt katonai diktatúra bevezetésére Horthy Budapestre történő bevonulása után sem, de a békés viszonyokba való átmenet, a politikai és közbiztonsági konszolidáció még hónapokig váratott magára.¹²

A különítményesek közreműködésével, az Országháznál való jelenlétükben került sor Horthy kormányzóvá választására 1920. március 1-jén, melynek köszönhetően az egykori Fővezér egyszerre volt a király nélküli királyság államfője, s a haderő főparancsnoka. Az 1920. évi I. törvénycikk „az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről” 13.§-ában akként rendelkezett, hogy a kormányzó a hadügy körébe tartozó alkotmányos jogait gyakorolja, amely kiterjed a Nemzeti Hadsereg vezényletére és belső szervezésére egyaránt. Ezzel összhangban tartalmazta a Szolgálati Szabályzat 1.§-a az 1922.

⁹ Horthy (1990), p. 58.; 78.

¹⁰ Kádár (1978), I. kötet, p. 68-73; Szakály (1991), p. 22.

¹¹ Szakály (1991), p. 21-23.

¹² Dombrády (1990), p. 5-31.

januárjától működő Magyar Királyi Honvédség számára a következőket: „Magyarország törvényesen megválasztott kormányzója a fegyveres hatalom legfőbb hadura.” A katonák esküjüket a legfőbb hadúrra tették le. A kormányzó Katonai Irodáján keresztül folyt bele közvetlenül a honvédség irányításába. A Katonai Irodában futottak össze a hadsereg életével és működésével kapcsolatos elvi és gyakorlati kérdések, valamint a személyi ügyek, melyek a Katonai Iroda Főnökének referátumaiban kerültek a kormányzó elé. Ennek során természetesen alkalma volt kifejezni véleményét általában mindazon általános tényezőkről is, melyek a hadsereg és tisztikarának helyzetét, hangulatát, Horthyhoz fűződő kapcsolatát érintették.¹³

„A kormányzó államfőként alapvetően csak reprezentációs feladatokat látott el, ám Horthy kifejezetten fontosnak tartotta, hogy a miniszterelnökkel és az egyes miniszterekkel is rendszeres kapcsolatban legyen. Miniszteri kihallgatásokra általában havonta egyszer került sor, a miniszterelnökkel történő egyeztetésekre jóval gyakrabban. Emellett Horthy mint „legfelsőbb hadúr” a hadsereg szervezési és személyi ügyeire külön figyelmet szentelt kormányzói időszaka alatt. Így elmondható, hogy 1920 és 1944 között végig viszonylag jól tájékozott volt mindenről, ami az ország politikájában történt.”¹⁴

A fentiekből is látható, hogy a Horthy-rendszer létrejöttében a haderőnek elsőrendű szerepe volt, mely végig meghatározta társadalmi-politikai reputációját és befolyását. Az állam és a haderő, a civil és a katonai szféra egymáshoz való viszonyáról a korszakra vonatkozóan tehát azt mondhatjuk, hogy a Horthy-rendszer berendezkedése a klasszikus felosztásnak megfelelően alapvetően katonapárti ideológián alapult, azaz a haderő tagjai nagyfokú politikai hatalommal és magas katonai professzionalizmussal rendelkeztek. *„Egy biztonságában szakadatlanul fenyegetett társadalom és egy, a katonai értékekkel rokonszenvező ideológia katonák magas szintű politikai hatalmát teheti lehetővé, s mégis fenntarthatja a katonai professzionalizmust és az objektív civil ellenőrzést.”¹⁵*

Ehhez mindenképpen hozzá kell számítanunk a korszakot átható revíziós törekvéseket. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátumot követően a magyar közélet döntő többsége a revízió talaján állt, amelynek sikeres megvalósítására vagy fegyveresen, vagy diplomáciai módszerekkel kerülhetett sor, azonban ezen utóbbi megoldásnak is elengedhetetlen feltétele volt egy ütőképes haderő rendszerben tartása. Mindezek tehát tovább növelték a haderő és a honvédelmi érdekek kulcsfontosságát a kor magyar kormányzásában.

Az ellenforradalmi Magyarország katonai felső vezetésének tagjai több mint 50%-ban a Trianon következtében elszakított területeken születtek. Ez a tény nem hagyható figyelmen kívül akkor, amikor a Magyar Királyi Honvédségnek a revíziót támogató, sőt bizonyos keretek között azt szorgalmazó álláspontját vizsgáljuk. Jóllehet a tisztikar az egész korszakban a revízió híve volt, azonban a honvédség vezetése általában óvott, a lehetőségek és realitások, azaz a honvédség létszámának és felszereltségének ismeretében, a revízió katonai megvalósításától.¹⁶ Hogy csak két példát említsünk: a revízió megvalósulásának kapujában, 1938 augusztusában ezen az alapon – és a világpolitikai helyzetre hivatkozva – utasítja vissza Horthy a kielői találkozó során Hitler ajánlatát Csehszlovákia megtámadására¹⁷, s ezen az alapon óvja tisztársait is Szombathelyi Ferenc tábornok, mint a honvéd vezérkar főnökének frissen

¹³ Dombrády (1990), p. 32-50.

¹⁴ Ungváry (2020)

¹⁵ Huntington (1994), p. 99.

¹⁶ Szakály (2002), p. 36-37.

¹⁷ Juhász (1988), p. 188.

kinevezett helyettese a revízió, azaz a Csehszlovákia elleni háború nagyhangú hirdetésétől, amelyet pár héttel korábban, beosztásának elfoglalása előtt még ő is magáénak vallott.¹⁸

A következő csomópont, amelyet a honvédségnek a kormányzásban játszott szerepével kapcsolatban meg kívánunk említeni, szintén a trianoni békediktátumhoz kapcsolódik, mégpedig annak katonai határozványaihoz. Ezek előírták, hogy meg kellett szüntetni az általános hadkötelezettséget és összesen (tisztekkel és a pótkerettel együtt) 35.000 fős hadsereget lehetett önkéntes szerveződés alapján felállítani. Megszabták a felállított egységek létszámát, a tisztek és altisztek arányát. Összesen 1750 tiszt és 1313 fő altiszt teljesíthetett szolgálatot a hadseregben, a 31.937 legénységi állományú mellett. A mozgósítást elrendelő vagy mozgósításra vonatkozó mindennemű intézkedést tiltottak, így a vezérkar sem működhetett tovább. Az új tisztek szolgálati idejét 20, míg az altiszti és legénységi szolgálati időt 6+6 évben határozták meg. Így próbálták elérni, hogy az ország minél kevesebb kiképzett katonával rendelkezzen.¹⁹

Ezzel szemben a kormányzat alkalmazta az úgynevezett rejtést, és kezdetét vette a rejtés időszaka Magyarországon 1921 és 1927 között. A trianoni katonai határozványok betartatását az antant részéről az e célból Budapesten felállított Szövetségsközi Katonai Ellenőrző Bizottság (SZKEB) felügyelte. Az ellenőrzés a haderő részére adminisztratív célból 1300 fő polgári alkalmazottat engedélyezett, így az ezen felüli állományt rejtve más minisztériumokhoz helyezték át. Így a Vallás és Közoktatási Minisztériumhoz a katonai középiskolák és internátusok, valamint a Térképészeti Intézet állományát; a Pénzügyminisztériumhoz a katonai épületek fenntartásáért felelős állományt; a Kereskedelmi Minisztériumhoz a ruházati, felszerelési raktárak működtetéséért felelős állományt, valamint a Légügyi Hivatalt, ezen belül is az úgynevezett „légi csendőrséget”; a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumhoz az egészségügyi intézmények és népgondozó hivatalok állományát; a Belügyminisztériumhoz a karhatalmi szervek élelmezésért felelős állományt; a Földművelésügyi Minisztériumhoz pedig a lótenyésztő intézetek munkatársait.²⁰

„Számoltak azzal, hogy rövidesen elérkezik az idő, amikor erősebb hadsereg szervezhető, a tiszteket tehát átmenteni igyekeztek. Így keletkezett a rejtett tisztek csoportja. Ezeket elnevezték 'rangosztályba sorolt közigazgatási alkalmazottaknak', rövidítve roskáknak. Rendfokozati elnevezésüket nem használhatták, és hivatalosan sem használták, hanem alelőadó, előadó, főelőadó, altanácsnok, stb. volt a nevük. Ezeket csapat- és egyéb szolgálatra titokban beosztották, egyenruhát azonban csak szolgálatban viselhettek, antant-ellenőrzéskor pedig el kellett tűnniük. [...] Rendszeresítettek számukra különböző – csaknem semmi érdemleges munkával nem járó – állásokat: testnevelési előadó, népművelési előadó, lótenyésztési előadó, hadisír-gondozó, nyilvántartó központ, népgondozó kirendeltség, stb. Az ide beosztottak zöme falvakra és kisebb vidéki városokba került.”²¹ Ezzel a módszerrel nemcsak a létszámfeletti rejtését sikerült megoldani, de a tisztek egy részét a kormányzás alacsonyabb feladataiba is be lehetett vonni.

A SZKEB végül a Nagykövetek Tanácsának határozata szerint 1927. március 31-ig működött Magyarországon. Távozását követően az állandó helyszíni felügyeletet a Népszövetség alkalmi vizsgálatainak rendszere váltotta fel. Ezzel tehát a haderő feletti szoros kontrol megszűnt

¹⁸ Kádár (1978), I. kötet, p. 301.

¹⁹ Csikány (2004), I. kötet, p. 234-236.

²⁰ Andaházi Szeghy (2019), p. 18-19.

²¹ Kádár (1978), I. kötet, p. 156.

Magyarországon, megkezdődhetett a hadsereg lassú átszervezése és modernizálása. A kontrol lazulásának jegyében, 1928-ban megalakult a Legfelső Honvédelmi Tanács (LHT), amelynek célja a védelem kiépítése, korszerű hadvezetés és – háború esetén – a nemzet erőforrásainak maximálása volt.²²

Mielőtt rátérnénk a LHT bemutatására, röviden ismertetni szükséges a honvédelmi felsővezetés szerkezetét a korszakban. Ahogy fentebb már bemutattuk, a Magyar Királyi Honvédség Legfelsőbb Hadura a kormányzó volt. Alatta helyezkedett el az úgynevezett „szentháromság”, azaz a honvédelmi miniszter, a honvédség főparancsnoka, és a vezérkar főnöke. A honvédelmi miniszter, mint a honvédség politikai vezetője a kormány, s általában az egyéb csúcsszervek, így később a Legfelső(bb) Honvédelmi Tanács tagja volt. Alkotmányos felelősséggel tartozott az Országgyűlésnek a honvédséggel és a honvédelemmel kapcsolatos ügyekben. A Honvéd Vezérkar mint a honvédség legfelsőbb szakmai irányító szerve kidolgozta a hadműveleti, felvonulási és államerődítési terveket, javaslatot tett a honvédség szervezésére, ütőképességének fokozására, az ország háborúra való előkészítésére és mozgósítására, irányította a katonai felderítést és elhárítást, valamint a honvédség és a rendvédelmi testületek katonai kiképzését és egy esetleges háborúra való felkészítését, továbbá állást foglalt minden alapvető vagy elvi jelentőségű honvédelmi kérdésben, beleértve a költségvetést is. A Honvéd Vezérkar főnöke, röviden a vezérkarfőnök, elvileg a honvédség főparancsnokának általános és első helyettese, valamennyi fegyveres erő tényleges katonai vezetője volt. A trianoni béke értelmében a magyar haderőnek nem lehetett vezérkara, ezért 1921. június 1-jétől Magyarország fegyverkezési egyenjogúsításáig (az 1938. augusztus 29-i bledi egyezményig) rejtetten működött. A Huba-hadrend 1938. október 1-jei életbelépésével vette fel a Honvéd Vezérkar nevet. 1940. március 3-tól a vezérkarfőnök a kormányzó, mint Legfelsőbb Hadúr közvetlen alárendeltje volt, szolgálatilag még a miniszterelnöktől sem függött. 1941-től a vezérkarfőnökök nem elégedtek meg csak a katonai ügyek irányításával, önálló politikai koncepciókat dolgoztak ki, amelyek a kormány és a Honvéd Vezérkar közötti ellentétekhez vezetett. Ilyen volt a háborúba lépés, a balkáni magyar megszálló erők vagy a román átállás nyomán teendő lépések kérdése. A m. kir. Honvédség főparancsnoksága a Honvéd Vezérkar szerepének megnövekedéséig a legfelsőbb katonai vezető szerv volt. A honvédfőparancsnok hatáskörébe tartozott a katonai kiképzés vezetése és felügyelete; a fegyelmi hatalom és a bírói felsőbbbségi jog gyakorlása; a parancsnokságok, alakulatok, hatóságok, intézetek és hadi készletek felügyelete; az alárendeltek felterjesztéseinek véleményezése; előterjesztések és javaslatok tétele a honvédelmi miniszterhez a Honvédség kiképzésének, fegyelmi állapotának, harcképességének fokáról; előterjesztések tétele a honvédelmi miniszterhez a tisztek és tisztjelöltek előléptetéséről, illetve szolgálati beosztásáról. Az 1938 utáni mozgósítások és hadműveleti alkalmazások során a főparancsnok és a vezérkarfőnök között állandósult súrlódások miatt a Honvédség főparancsnoka beosztást 1940. március 3-án megszüntették. 1944. december 20-án ismét felállították, de a Honvédség Főparancsnoksága hivatali szervezetének újjászervezésére már nem került sor.²³

Az LHT tehát fontos szerepet töltött be az ország kormányzásában. A létrehozott szervezet célja az volt, hogy *„az állami élet mindazon hivatalos és nem hivatalos szerveinek működését, melyekre egyrészt a védelem korszerű kiépítése, másrészt a háború korszerű és eredményes vezetése szempontjából akár közvetlenül, akár közvetve szükség van, illetve lehet, egységes alapon, akként előkészítse és szervezze, hogy az ország élethalálharcában a nemzeti erők*

²² Andaházi Szeghy (2019), p. 21.

²³ Ravasz (2003), p. 221-223.

minden vonatkozásában a teherbírás legvégső határáig kihasználhatók legyenek.” Feladatai közé tartozott mindazon „az országvédelem szempontjából jelentőséggel bíró ügyek eldöntése, melyek alkotmányjogilag a törvényhozás által volnának ugyan elintézendők, melyek törvényes és így nyilvános tárgyalása azonban a trianoni korlátozások miatt nem lehetséges.”²⁴

A LHT tagjai a kormányzó, a miniszterelnök, a honvédelmi miniszter, a honvédség főparancsnoka és a vezérkar főnöke voltak. 1929 januárjában Horthy a tanács tagjává nevezte ki a honvédelmi államtitkár Gömbös Gyulát is. *„Az LHT az üléseire szakértőket is meghívhatott. A tanács döntései az összes tárcák minisztereire nézve kötelező erővel bírtak. Ennélfogva természetesen nemcsak a trianoni kötöttségek kijátszására voltak alkalmasak, hanem a vezetés olyan intézkedéseinek elfogadtatására is, melyek az országgyűlés, illetve különböző politikai körök, csoportok ellenkezését váltották volna ki. A katonai vezetés az LHT-n belül is igyekezett biztosítani saját súlyát a döntésekben. Az erről készült vezérkari előterjesztés a Legfelső Honvédelmi Tanácsban résztvevő katonák egységes fellépésének szükségességét hangsúlyozta. A tanács katonai tagjainak a különböző kérdésekben teljes megegyezésre kell jutni azok megtárgyalása előtt, s jó előkészítési munkával fel kell világosítani és meg kell győzni a javasolt döntések helyességéről azokat a tényezőket, akik 'az állami életben betöltött kimagasló szerepük dacára – megfelelő előképzettség és tapasztalatok híján – alig rendelkeznek azzal a tudással, és ennek következtében azzal a látókörrrel, mely őket képessé tenné arra, hogy az LHT-ban a felmerülő kérdésekben helyesen dönhessenek, illetve döntéseik kihatásár áttekinthessék.”*²⁵ Az 1939. évi II. tc. a LHT nevét Legfelső Honvédelmi Tanácsra változtatta, és úgy határozott, hogy *„a Tanács üléseit – amennyiben azokon az államfő maga elnökölni nem kíván – az elnök vezeti. A Tanács elnöke a miniszterelnök, tagjai a miniszterek, továbbá a honvédség főparancsnoka és a vezérkar főnöke. A Tanács a tárgyalásai során szakértőket is meghallgathat. A Tanácsot az elnök évenként kétszer rendes ülésre hívja össze. Az elnök a Tanácsot ezenfelül is mind saját elhatározásából, mind valamely tag javaslatára ülésre bármikor egybehívhatja.”*²⁶ Így vált a Legfelső Honvédelmi Tanács kormányzati csúcsszervvé, s döntéseinek zöme kikerült az Országgyűlés ellenőrzése alól. Mindez a honvédségnek a kormányzásra gyakorolt növekvő befolyását mutatja.

Mielőtt folytatnánk a LHT és a katonai felső vezetés kormányzásban betöltött szerepének részletes bemutatását, ki kell térnünk még egy fontos időszakra, mely felerősítette a haderő kormányzásra gyakorolt befolyását. Jelentős változást hozott tisztikar és politika viszonyában Gömbös Gyula²⁷ honvédelmi államtitkári kinevezése, ezt követő honvédelmi minisztersége, majd miniszterelnöksége. Gömbös – korábbi katonai múltja ellenére – civil politikusként foglalta el a honvédelmi miniszteri pozíciót, amely merőben új volt a korábbi gyakorlathoz képest, mely szerint szolgálaton kívüli tábornok láthatta el a tárca vezetését. Bár Gömböst a kinevezték szolgálaton kívüli tábornokká, azonban nem változtatott politikai státuszán, s országgyűlési képviselővé is választotta magát. Mint korábbi vezérkar tiszt, úgy gondolta, a kormányzás munkáját a fegyelmezett és feltétlen lojalitással rendelkező tisztikar láthatná el leginkább. Ennek érdekében *„Gömbös, mint vérbeli katona, sok tisztársát a civil kormányzatban fontos ügköröknek állította az élére, vagy őrszemként helyezte el őket egyes*

²⁴ HL HM Eln. VI-1. 3346/T/1928. Idézi Dombrády – Tóth (1987), p. 71.

²⁵ HL HM Eln. VI-1. 54696/T/1928. Idézi Dombrády – Tóth (1987), p. 71-72.

²⁶ Ezer év törvényei. 1939. évi II. tc. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93900002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torveny%3Fpagenum%3D42> (letöltés ideje 2021. 10. 15.)

²⁷ Gömbös Gyula (1886-1936) vezérkari tiszt, politikus, honvédelmi államtitkár (1928. szept. 5. – 1929. nov. 10.) honvédelmi miniszter (1929. nov. 11. – 1932. nov. 1.), miniszterelnök (1932. okt. 1. – 1936. okt. 6.).

reszortminisztériumok kebelében. Ez már önmagában is, miután az így elhelyezettek nézve az új állás és a szélesebb munkakör váratlan előlépést is jelentett, azt eredményezte, hogy ambiciózus tisztek, hogy magukra vonják a politikát irányító miniszterelnök figyelmét, kezdték felismerni magukban a politikai pályára való rátermettséget és politizálni kezdtek.”²⁸

Gömbös nézetei és ennek a tisztképzésben való megnyilvánulása hatására mind többen képzeltek a fiatal vezérkari tisztek közül, hogy az ország vezetését hivatottak átvenni, azaz a katonai pálya mellett vagy helyett politikait is építeni kezdtek.²⁹ Ez egy döntő változás volt az Osztrák-Magyar Monarchia hagyományaihoz képest, mely a teljes politikamentességet várta el a tisztikartól. Az 1930-as évek elejétől felnövekvő új tiszti nemzedék egy része azonban konkrét politikai célokkal, államvezetői ambíciókkal lépett fel.

Egy későbbi, Szombathelyi Ferenc vezérezredes vezérkarfőnöksége (1941-1944) időszakában keletkezett hadiakadémiai utasítás is megerősíti annak szükségességét, hogy a leendő vezérkari tiszteket fel kell készíteni a kormányzás egyes feladataira, s ehhez szükséges a szélesebb ismeretek oktatása. Ahogyan fogalmaz: „Nem ismerem félre annak nagy jelentőségét, hogy a hadiiskolára vezényelt válogatott fiatal tisztikar művelődését elősegítsük és neki ennek a lehetőségét megadjuk. (...) Miután a hadvezetés a politikával, valamint a gazdasági élettel és a szociális viszonyokkal szoros kapcsolatban van, jó, ha ezeket a tudományokat a fiatalemberek előtt feltárjuk és ezek összefüggését egymás között, valamint a hadvezetéssel ismertetjük. Ebből kifolyólag igenis tartassanak a hadiakadémián politikai, szociális, nemzetgazdasági előadások, de csak annyira, amennyire ez szükséges, és teljesen tárgyilagos alapon. (...) Nagyon fontos az, hogy ezeket a tárgyakat politikamentesen tanítsuk. Tisztán szakszerű vonatkozásaiban ismertessük őket. Ezért szükséges, hogy az előadó tanárok maguk tekintélyes, jó hírű szakemberek legyenek és nem dilettánsok, vagy autodidakták, mint a mostani tanárok, akik mint katonák kóstoltak bele ezekbe a tudományokba. Így a fiatalember szaktekintélyektől hallja azt, amit hallania kell. A tekintélyek behatása alatt maga is komoly és felelősségtudatában emelkedett lesz, és akkor a politizálási hajlam, dacára, hogy ezekkel a nem katonai tárgyakkal is foglalkozik, meg fog szűnni.”³⁰

Miniszterelnökként Gömbös tervezett parancsuralmi rendszerének – egy korporatív, fasisztoid államberendezkedésnek – valamint a nemzetiszocialista Németország felé forduló új külpolitikai koncepciójának megvalósítása érdekében leginkább szintén a tisztikarra kívánt támaszkodni. „Elképzelése szerint a maga mögött felsorakozott tisztikar olyan háttérrel képezhet, mely bármikor mozgósítható a kormány programjában meghirdetett nemzeti megújulás érdekében. A hadsereg növekvő befolyását elősegítette, hogy a titkosság következtében a honvédelemmel kapcsolatos döntések és intézkedések zöme kikerült az országgyűlés ellenőrzése alól. Növekedett az 1928-ban létrehozott Legfelsőbb Honvédelmi Tanács szerepe a döntés hozatalban.”³¹

A Legfelső Honvédelmi Tanács tevékenységét érzékeltetendő, példaként választottuk annak 1943. február 16-i ülését, melyen – többek között – éppen a honvédségnek a kormányzásban játszott szerepéről esett szó. Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke a Legfelső Honvédelmi Tanács előtt tartott beszámolót a magyar 2. hadsereg harcairól, a vereség okairól, a magyar haderő helyzetéről, a német főhadiszálláson tett látogatásáról,

²⁸ Bethlen (1988), p. 129-130.

²⁹ Kádár (1978), p.242-244.

³⁰ HL VKF 5683/eln. 1942. október 14-i hadiakadémiai utasítás

³¹ Dombrády (1990), p. 91.

valamint a doni vereség következtében kialakult új magyar katonapolitikai helyzetről. Amennyire az iratok alapján rekonstruálható, előadása több részből állt. Elsőként ismertette a magyar 2. hadsereg hadműveleteit január 12. és február 15. között. Ezt a részt azzal összegezte, hogy *„a hadsereg csapatai – kivételektől eltekintve – derekasan, becsületesen és hősiesen megállták a helyüket, vagyis megtették kötelességüket. Ezt legjobban a már eddig megállapított véres veszteségek nagysága igazolja. [...] Nincs okunk szégyenkezésre [...]. A 2. magyar hds. megtette azt, amit az adott körülmények és adott szervezés mellett meg tudott tenni és ebben a harcban a nagy győzelem érdekében súlyos áldozatot hozott.”* Előadása következő részében a vereség okainak hátterét kívánta megvilágítani: a trianoni korszak magyar haderejének elpuhult, nem harcos szellemiségét, elégtelen felszerelését és fegyverzetét, a hiányos kiképzést, az elégtelen német kíséretet, a magyar lelkületnek távoli hadszínteret sorolja fel. Ezt követően ismertette a jelenleg is meglévő nehézségeket fegyverzeti, felszerelési, kiképzési és hadiipari vonatkozásokban.³²

Előadása záró részét a Horthynak megküldött február 12-i memorandumának³³ felolvasása jelentette.³⁴ Ebben a memorandumában a kormányzással kapcsolatban azt írta a kormányzónak, hogy el kell kerülni egy 1918-hoz hasonló helyzet bekövetkeztét, melynek egyik oka Szombathelyi vezérezredes szerint az volt, hogy *„a közhatalom az alkotmányos gátlások folytán nem tudott elég gyorsan és szigorúan oda lesújtani, ahol baj volt, és ahol példát kellett volna statuálni.”* Az erélyesebb fellépést a hatalom akkor szeretne volna alkalmazni, amikor *„már késő volt.”* Minden erőtenyező, még a karhatalmi szervek is egy másik, kialakuló hatalmi központ, a Nemzeti Tanács³⁵ felé orientálódtak. A hatalom így nem is elsősorban erőszakos esemény, egy puccs által, *„hanem szinte észrevétlenül egy lassú folyamatképpen [...] az alkotmányos kormányról egy mellékkormányra siklott át”*. Ez hatással volt a hadsereg fegyelmére is.

Szombathelyi vezérezredes úgy látja, az első világháború végére ellentétes tendencia mutatkozott a központi hatalmak és az antanthatalmak közhatalmi gyakorlatában: míg az előbbi szövetségi rendszerhez tartozó országokban a közhatalom folyamatosan gyengült, *„mind több és több engedményt tett”* az ellenzéknek, addig az ún. demokratikus hatalmaknál mind erőszakosabb intézkedéseket hoztak³⁶. Így tudták elkerülni az összeomlást, s végül győzni. *„Ezért javaslom, hogy a kormány az alkotmányos kormányzat keretén belül is arra törekedjen, hogy a közhatalmat gyorsan és a legnagyobb szigorral legyen képes gyakorolni.”* Szombathelyi tisztában volt vele, hogy *„a magyar nemzet alkotmányos érzületű és ragaszkodik a közszabadságokhoz, és ez a nemzeti léleknek nagy előnye és nagy értéke, amelyre talán külügyi vonatkozások miatt is vigyázni kell.”* A vezérkarfőnök ezen utóbbi mondatával talán

³² HL VKF 1943 1. oszt. 24/sz. n.

³³ Az iratot teljes terjedelmében közli: Szinai – Szűcs (1965), p. 345-355.

³⁴ Erről az irat elején található kézírásos feljegyzése tudósít minket: *„Beterjesztettem az L.H.T. Elnökének és az L.H.T. II/16-i ülésén felolvastam.”* HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz.

³⁵ Hivatalos nevén a Magyar Nemzeti Tanács. Ezt az intézményt 1918. október 24-én a wilsoni elvekben bízó háborúellenes ellenzéki pártok hozták létre. Követeléseik között szerepelt a kormány eltávolítása, a képviselőház feloszlása, a területi integritás erőszak alkalmazása nélküli fenntartása, Magyarország teljes függetlensége, a magyar katonai egységek hazahívása, a háború azonnali befejezése, stb. Az őszirózsás forradalom győzelme (november 1.) után az új állam törvényhozó szerve lett.

³⁶ Szombathelyi itt Georges Clemenceau belügyminiszteri, miniszterelnöki és hadügyminiszteri tevékenységét hozza fel példának, akit kortársai „demokrata diktátor”-ként emlegettek, mivel kíméletlen eszközökkel verte le a háborúellenes sztrájkokat, bebörtönöztette politikai ellenfeleit és megtizedeltette a harcolni nem akaró seregtesteket.

arra céloz – ahogyan erről Kállay³⁷ miniszterelnökkel folytatott január 17-i beszámolójakor már utalt –, hogy ugyanakkor vigyázni kell, ne vegyük át idegen államok hatalomgyakorlatát, ne engedjünk az idegen befolyásnak, melyek közül a legfenyegetőbb a nemzetiszocializmus. Ellenben erőteljesebb hatalomgyakorlásra szükség van, mert meggyőződése szerint a magyar történelem is arra mutat: „a magyarok erő kifejtése akkor volt a legnagyobb, ha erős kéz vezette őket. [...] Ezzel az eréllyel tartozunk az örök magyar nemzetnek, annak, amely ma él, amely tegnap élt és holnap élni fog. [...] A történelem ezt fogja számon kérni tőlünk, és nem azt, hogy a magyar alkotmány némely biztosítékával hogyan bántunk.” Szombathelyi vezérezredes szerint a rövid távú cél érdekében áldozatokat kell tudnunk hozni e téren is, azaz „a magyar alkotmány nem lehet a nemzet életének, erő kifejtésének a gátlása és a béklyója. Sőt! Éppen az alkotmány érdekében kell erőteljesen fellépni, és rendet és fegyelmet tartani, ha másként nem megy, olyan eszközökkel, amelyeket az alkotmányunk eddig nem ismert.” Tehát a legfőbb cél a magyar jövő biztosítása az összeomlás elkerülése révén, mely egyben biztosítéka a magyar alkotmányos hagyományok fennmaradásának is, hiszen a háború elmúltával az bármikor visszaállítható.

Majd emlékezteti Horthyt, hogy az erélyesebb hatalomgyakorlás máris megfigyelhető a háborús feleknél. A németeknél máris mindent megtesznek a végső erő kifejtés érdekében³⁸, s újabban Olaszország is efelé mozdult el³⁹. „De az angolszász hatalmaknál is a hatalom gyakorlati erő kifejtésében, esetleg az elvek fenntartása mellett, a legnagyobb koncentrációt látjuk. Roosevelt elnök⁴⁰ a hatalom tekintetében alig áll a diktátor Hitler vagy Mussolini mögött.” A vezérkar főnöke szerint a „különösen nehéz időkben” a kormányzat hatalma a „gyatra lelkek” miatt szükséges, akik többségben vannak. Machiavellire⁴¹ hivatkozik, aki kormányzás eszközének tartotta a félelem felkeltését, ugyanis csak így lehet kötelességre szorítani. „Az átlagember csak akkor engedelmeskedik, ha fél, különösen áll ez háborús időkben.”

A vezérkarfőnök szerint a felszínen még minden nyugodt, „még semmi romboló tevékenység nem ütötte fel a fejét, de úgy érzem, hogy csúszunk.” Még megelőzhető a baj, ha megfelelő intézkedéseket hozunk. A saját részről hozandó intézkedések közül kiemeli „március folyamán erős karhatalmi egységek” felállítását, melyet „a belügyi tárca részéről ehhez csatlakozva csendőrségi és rendőrségi alakulatok nyernének kiképzést.”⁴²

A honvéd vezérkar főnöke egyenesen leírja a kormányzónak: „Jól tudom, hogy a politika területére tévedtem, amelyhez nekem semmi közöm sincs, és amelytől mindig tartózkodtam

³⁷ Kállay Miklós (1887-1967), 1942. március 10-től 1944. március 22-ig Magyarország miniszterelnöke.

³⁸ A diktatórikus hatalomgyakorlás fokozatosan épült ki és működött Németországban Hitler 1933-as hatalomra jutása óta, de éppen hat nappal a fenti memorandum keletkezése után, február 18-án jelentette be Joseph Goebbels birodalmi propagandaminiszter a totális háborút.

³⁹ Mussolini 1943 januárjában hajtott végre személycserét az olasz katonai felső vezetésben, majd februárban a kormányt is átalakította, a háború eredményesebb folytatása érdekében.

⁴⁰ A Franklin Delano Roosevelt elnöksége idején (1933-1945) követett új politika, a New Deal intézményi átalakulást hozott magával: megnőtt a központi (szövetségi) igazgatási apparátus. Ez eltolódást eredményezett az államszervezet hatalmi ágainak addigi egyensúlyában, melynek következtében hallatlanul megnőtt a végrehajtó hatalom hatásköre. Az USA háborúba lépését követően a központi hatalom tovább erősödött. Ez számos konfliktust szült, és ellenfelei Rooseveltet keményen bírálták. Diószegi et al. (1999), p. 400-404.

⁴¹ Niccolò Machiavelli (1469-1527) firenzei író, politikus, filozófus. Fő műve a *Fejedelem*, melyet 1512-ben jelentetett meg. Ebben az abszolút monarchiát tartja a helyes államformának, s a politikai hatalomról azt vallja, hogy az uralkodó csak úgy tudja biztosítani hatalmát, ha erősebb ellenfeleinél. A hatalmat mindenáron meg kell szereznie, ha lehet erkölcsös úton, de nem szabad visszarettennie más eszközöktől sem.

⁴² Ezek szervezése meg is indult 1943 tavaszától.

is. De nem térhettem ki ezen kihágás alól, mert legfőbb karhatalmi parancsnoki hatásköröm végiggondolásából el kellett jutnom a végső konzekvenciáig. Azt hiszem, hogy mulasztás vagy bűn lenne részemről, ha ezt nem tenném”, hiszen ez a bukás felé sodorná az országot. „Főként ezért vagyok nyugtalan. A katonai parancsnok helyzete egy általános csuszamlás idején igen nehéz. Ha beleszól az ügyekbe, vagy pláne ha cselekedne, akkor alkotmányellenesen viselkedik, amit nemcsak következményei folytán, mert esküjét megszegte, de azért is nehéz megtenni, mert igaz magyar ember nem tud alkotmánya ellen cselekedni.” Egyedül csak az a kényszerítő szükség vezette javaslati megfontolások – még akkor is, ha ezzel hatáskörén messze túllépett –, hogy időben figyelmeztessen. Ha ezt nem teszi meg, könnyen az a „vád emeltetik ellene a történelem előtt, hogy pipogya fráter volt, mert tétlenül nézte a közelgő veszedelmet. (Lukachich esete⁴³ 1918-ban. Mindenki őt ítéli el és nem a kormányt.)”

A vezérkar főnöke azzal fejezi be a kormányzóhoz írt memorandumát, hogy egy olyan nemzedékhez tartozik, mely már megért egy kaotikus időszakot, egy háborúvesztéssel egybekötött belső felfordulást. Ennek okai pedig „a határozatlanság, az éberség és óvatossága hiánya” voltak. Éppen emiatt van „az erélyes kormányzás mellett, háború esetén.”⁴⁴

Memorandumának tehát erről a részéről alakult ki vita a LHT 1943. február 16-i ülésén. Az irat végén található Szombathelyitől származó kéziratos feljegyzések tájékoztatnak minket az ülésen kialakult vitáról. A vezérkar főnökének felolvasása után Kállay miniszterelnök „úgy nyilatkozott, hogy ő részéről nem lát csúszást sehol sem. A minisztériumokban mindenütt szorgalmasan dolgoznak. Igen nagy rend és fegyelem van. Különösen kiemelte e tekintetben a Külügyminisztériumot. Az Elnök úr még azt is megjegyezte, hogy a Vkf-nek igen is joga van, sőt kötelessége a politikai viszonyokat figyelemmel kísérni és azokat szóvá is tenni. – Továbbá, hogy a magyar alkotmány miatt mindezt meg lehet tenni, semmiben sem akadályoz minket.” Ez egyértelműen pozitív üzenet lehetett Szombathelyi vezérezredes számára, mert felmentette őt a hatásköri túllépés esetleges vádjáról, s elvi hozzájárulást jelentett az erélyesebb kormányzás bevezetéséhez. „A M.E. úr jónak tartaná a katonák fegyelem érdekében, ha a katonákat a polgári adminisztrációból kivonnánk. Erre én megjegyeztem, hogy a katonák nem azért vannak ott, mert oda betolakodtak, hanem azért mert kérték őket: nélkülük sok minden nem ment volna. Pl. az om.⁴⁵, az ipar megszervezése. – Különben is mihelyt valahol nehézségek vannak mindenki rögtön katonai segítség után kiált. Pl. Déda-Szeretfalvai vasútvonal építésénél, fakitermelésnél és Bpsten a szénkiosztásnál. Szinte már katonai diktatúra van diktálás nélkül. Különben én örülnék, ha a katonákat visszakapnám, de félek, hogy a jövőben a fokozott munkavégzésre való tekintettel még több tisztet kell a polgári adminisztrációnak adni.” Tehát Kállay mégiscsak odamondott a vezérkarfőnöknek, akinek

⁴³ Lukachich Géza (1865-1943) altábornagy. Az első világháborúban hadosztályparancsnok volt. 1918. október 26-án, négy nappal a polgári demokratikus forradalom kitörése előtt a magyar főváros katonai parancsnokává nevezték ki. Az őszi forradalom kitörésekor értesítette Habsburg József főherceget, hogy nem tudja katonáit kivezényelni az utcára a forradalom elfojtására, mert azok teljesen megbízhatatlanok. A Magyar Nemzeti Tanács 1918. október 30-án letartóztatta. 1919-ben nyugállományba vonult.

⁴⁴ Szinai – Szűcs (1965), p. 345-355.

⁴⁵ Szombathelyi itt feltehetően az országmozgósítás fogalmára gondolt, mely egy állam összes személyi, dologi és szellemi erőforrásának igénybevétele, és békében működő teljes intézményrendszerének átállítása háborús állapotra. Célja a fegyveres erők és a rendvédelmi szervek hadiszervezetre való áttéréséhez, a hadigazdálkodásra való áttéréshez, a lakosság ellátásához és az anyagi javak megóvásához szükséges személyek, technikai eszközök, anyagi készletek és objektumok biztosítása. Az országmozgósítás végrehajtásával alakul ki az ország honvédelmi rendszere, amelyre támaszkodva az ország képes a honvédelmi feladatokat sikeresen megoldani egy háborúban.

Keresztes-Fischer Ferenc⁴⁶ belügyminiszter kelt a támogatására: „A Bűm úr a M.E úr véleményével szemben hangoztatta, hogy ő bizony tapasztal lecsúszást a fegyelem terén és ez ellen kellene tenni valamit. Különösen kiemelte azt, hogy a nemzet elé pozitív célokat kellene tűzni.”

A vezérkarfőnök által az 1943. február 16-i LHT-n említett Déda-Szeretfalva vasút építésének körülményeit érdemes röviden jelen tanulmányunkban bemutatni, hiszen ezek a honvédségnek a kormányzásban játszott különleges szerepére is rávilágítanak. A két világháború között az állam saját politikai, fizikai, és gazdasági biztonságának fenntartását már a békeidőszakban megfelelően kialakított közlekedési politikától tette függővé. Az első világháborúban ugyanis bebizonyosodott, hogy a jövő háborújában a hadseregek időbeli felvonulása, a seregtestek időbeni átcsoportosítása, mindennemű anyaggal való ellátása, a hadiipar folyamatos termelésének fenntartása, valamint a mögöttes területeken a rend biztosítása az infrastrukturális biztonság elemeiként hatással van a politikai, fizikai és gazdasági biztonság dimenzióira. A közlekedési rendszer fejlesztésére irányuló feladatoknak rendszerint az ország általános fejlesztése, a gazdaság fejlődése keretében úgy kell megvalósulniuk, hogy a védelmi felkészítés konkrét igényei a nemzetgazdaság igényeivel lehetőség szerint egybeessenek. A társadalmi, a gazdasági és a környezeti körülmények által kiváltott közlekedési igények, ill. azok kielégítésének folyamata hatással van a társadalom, a gazdaság és természetesen az ország védelmi képességének állapotára is. Ezek biztosítása pedig elsőrendű honvédelmi érdek.⁴⁷

Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés következtében kialakult új határvonal döntően az etnikai határok mentén húzódott, a gazdaságföldrajzi és közlekedési szempontokat kevésbé vették figyelembe. Torda környékén nagy földgázlelőhelyek voltak német érdekeltséggel, ezeket pedig a Harmadik Birodalom nem kívánta Magyarországhoz csatolni. Így jött létre a „Göring hasa” elnevezésű beszögellés, ahol Románia ékszerűen benyúlt Magyarország területére Kolozsvár és Marosvásárhely között. Így a két várost összekötő vasútvonal (az észak-erdélyi vasúti fővonal) egy jelentős szakaszon Románia területén maradt. A vonalon korridorvonal haladását a román fél nem engedélyezte, így Marosvásárhely és a székely körvasút lényegében el volt vágva a magyarországi vasútvonalaktól.⁴⁸

A közvetlen vasúti összeköttetés hiánya miatt veszélybe került Székelyföld közellátása. A személy- és áruforgalmat Beszterce és Szászrégen vasútállomások között közúton lehetett megszervezni. A magyar kormány úgy ítélte meg, hogy a Székelyföld téli ellátását csak akkor lehet biztonságosan megoldani, ha a szállítások irányítását a honvédség katonai közlekedési hatóságai végzik.

Eleinte az utasokat és az árut autóbuszok és teherautók vitték vonattól vonatig a Beszterce (vagy Szeretfalva) és Szászrégen közötti kb. 50 kilométeres nem megfelelő állapotú közúton. 1940 december közepére a Marosvásárhelyi Kisvasút 16 kilométeres meghosszabbításával a honvédség épített egy keskeny vágányú vonalat Kolozsnagyida és Szászlekenye között, így kisvasúttal kötötték össze az újonnan visszaszerzett területeket. Ez azonban kis kapacitású volt, a 760 milliméteres nyomtávú igen hosszú és kanyargós vasútvonal a Székelyföld napi 3000-3500 tonnás igényét nem tudta fedezni.

⁴⁶ Keresztes-Fischer Ferenc (1881-1948) 1938. május 24. és 1944. március 22. között belügyminiszter.

⁴⁷ Szászi (2013), p. 19.; 48.

⁴⁸ Horváth (2011), p. 43.; Vörös (2017)

Az új vasútvonal megépítésére három terv is készült, végül a Szeretfalva-Déda vonal mellett döntöttek. Ezen a vonalon ugyanis a szállítási távolság és a menetidő Sepsiszentgyörgy felé lerövidült. A katonai stratégiai szempontok is e vonal létesítése mellett szóltak, mivel Magyarország határa Románia felé túlságosan közel esett az első két javaslat szerinti vonalhoz. Ez katonai, politikai és közlekedési aspektusból vizsgálva újabb veszélyeket hordozott magában. Az első világháború tapasztalatai igazolták – és ezt alátámasztották a második világháború addigi eseményei is –, hogy a határokkal párhuzamosan, vagy azok közelében futó vasútvonalakat szinte lehetetlen védeni.⁴⁹

A magyar vasúttörténetben páratlan módon készült el az új pálya. A tervezéssel szinte egyidejűleg kezdődött maga a munka, olyan tájon, ahol nagyon rosszak voltak a talajadottságok, az erős szintkülönbségek miatt korábban senkinek sem jutott volna eszébe vasutat építeni. A Kereskedelemügyi Minisztérium tájékoztatója szerint az építkezésen 27.000 munkás dolgozott állandóan, ebből 8500 kubikos, 3600 fő különféle szakmunkás, iparos és bányász, 12.200 napszámos, továbbá 2700 munkaszolgálatos katona is, miután 1941 őszén a honvédség is bekapcsolódott az építkezésbe a földmunkák egyes szakaszain dolgozó munkásszázadaival.⁵⁰

1941 áprilisától már a vonal egész hosszán folytak a munkálatok, de a tervet jóváhagyó „közigazgatási bejárásra”, amelyen az érintett falvak vezetői is részt vettek, csak július végén került sor. Folytak a területkiszájtások, két faluban házakat is le kellett bontani, helyettük újakat építeni. A községek ingatlanátadással, közmunkával segítették az építkezést. Az új vasút 9 településen haladt át, de közelsége mintegy 20 falu életét változtatta meg. A vasútvonal átadására 1942. december 5-én került sor, személyesen Horthy kormányzó nyitotta meg a vasutat a közforgalom számára.⁵¹ Mindez mutatja, a honvédségnek a kormányzás speciális területein játszott meghatározó szerepét.

Összegzés

Tanulmányunkban a Horthy-korszak haderejének a kormányzásban játszott szerepét kívántuk röviden összefoglalni, a terjedelmi korlátokat is figyelembe véve a legfontosabbnak ítélt csomópontokat megvilágítani. Látható, hogy a haderő fontos részét képezte a kormányzás munkájának, döntéshozói és végrehajtói szinten egyaránt. A kor viszonyainak megfelelően, majd a háború előrehaladtával a haderőnek a kormányzásban játszott szerepe egyre erősödött, ugyanakkor katonai diktatúra kialakulásáról nem beszélhetünk. Minden szélsőségeség ellenére – melyeket egy következő tanulmányban kívánunk részletezni – a katonák megőrizték alárendelt szerepüket a politikával szemben, s alapvetően szakmai szempontokat szem előtt tartva szolgálták a végrehajtó hatalmat.

⁴⁹ Horváth (2011), p. 44.; Vörös (2017)

⁵⁰ Szerző nélkül (1943), p. 1-8.

⁵¹ Horváth (2011), p. 47.; Vörös (2017)

Felhasznált irodalom:

- Ács Tibor szerk. (1995): A magyar katonai gondolkodás története. Zrínyi Kiadó, Budapest.
- Andaházi Szeghy Viktor (2019): Trianontól Bledig: a magyar királyi honvédség szervezése és lehetőségei 1920–1938 között. Hadtudomány 2019/3. szám. p. 15-23.
- Bethlen István (1988): Bethlen István emlékirata. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó.
- Csikány Tamás szerk. (2004): A Magyar Honvédség 1848-1989. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest. I-II. kötet.
- Deák István (1993): Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848-1918. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Diószegi István – Harsányi Iván – Krausz Tamás – Németh István (1999): 20. századi egyetemes történet. I. kötet. Korona Kiadó, Budapest.
- Dombrády Lóránd (1990): A Legfelsőbb Hadúr és hadserege. Zrínyi Kiadó, Budapest
- Dombrády Lóránd – Tóth Sándor (1987): A Magyar Királyi Honvédség 1919-1945. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- Hajdu Tibor (1999): Tisztikar és középosztály. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- Horthy Miklós (19990): Emlékirataim. Európa – História, Budapest.
- Horváth Attila (2011): Adalékok és megválaszolatlan kérdések a Szeretfalva-Déda vasútvonal építésének történetéhez. Hadmérnök, VI. évfolyam 4. szám. 41-48. http://www.hadmernok.hu/2011_4_horvatha.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 10. 15.)
- Huntington, Samuel P. (1994): A katona és az állam. Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó, Budapest.
- Juhász Gyula (1988): Magyarország külpolitikája 1919-1945. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Kádár Gyula (1978): A Ludovikától Sopronkőhidáig. 1-2. kötet. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Kaiser Tamás szerk. (2019): A modern kormányzás koncepcionális és közpolitikai keretei – Hazai és nemzetközi dimenziók. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- Ravasz István (2003): Magyarország és a magyar királyi honvédség a XX. századi világháborúban: 1914-1945. Püldo Kiadó, Nagykovácsi.
- Szakály Sándor (1991): Hadsereg, politika, társadalom. Lánchíd Kiadó, Budapest.
- Szakály Sándor (2002): Honvédség és tisztikar 1919-1947. Ister Kiadó, Budapest.
- Szászi Gábor (2013): A vasúti hálózati infrastruktúrával szemben támasztott újszerű védelmi követelmények kutatása, a továbbfejlesztés feltételrendszerének vizsgálata. Doktori (PhD) értekezés, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola. http://archiv.uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2014/szaszi_gabor.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 10. 15.)
- Szerző nélkül (1943): A Szeretfalva-Dédai vasút 1941-1942. Athenaeum Kiadó, Budapest.
- Szinai Miklós – Szűcs László szerk. (1965): Horthy Miklós titkos iratai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Ungváry Krisztián (2020): Horthy Miklós – A kormányzó és felelőssége 1920-1944. Jaffa Kiadó, Budapest. EPUB Version
- Vörös József (2017): A Szeretfalva-Déda vasútvonal építése. Sínek világa 2017/2. szám. <http://www.sinekvilaga.hu/a-szeretfalva-deda-vasutvonal-epitese?index=1> (A letöltés dátuma: 2021. 10. 15.)

Levéltári források:

- HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár VKF 1943 1. oszt. 24/sz. n.
- HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár VKF 1942. 1. oszt. 5683/el. 1942. október 14-i hadiakadémiai utasítás
- HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz.